

Gör inte reformekonomerna till syndabockar!

Den nya ryska regeringen har i ungefär ett år regerat över ett land med en sönderfallande ekonomi. Under den senaste tiden har flera röster varnat för att reformerna är alltför radikala och leder till alltför stort lidande för befolkningen. Men eftersom marknadsekonomiska reformer knappt hunnit genomföras är det uppenbarligen fel att skylla den nuvarande krisen på dessa.

I massmedierna har vi länge stött på ordet "perestrojka", som betyder ungefär "reformering" eller "ombyggnad". Men sanningen är att knappast några reformer i marknadsekonomisk riktning genomfördes under Gorbatsjov. Ett antal experiment genomfördes och debatten blev friare, och därmed bereddes vägen för marknadsekonomi – men nödvändiga systemförändringar genomfördes inte. Där emot ledde Gorbatsjovs politik till att planekonomin fungerade allt sämre. Plansystemet, där företagen styrs av kommandon uppifrån, med därtill hörande piskor och morötter, gick mot sitt slutliga sammanbrott. Det som fanns kvar av planekonomin föll samman vid Sovjetunionens upplösning.

Detta är den mest väsentliga aspekten på problemet: landet står mer eller mindre utan ekonomiskt system. Det är knappast förvånande att när kommandosystemet kollapsar så leder detta till fritt fall för ekonomin tills ett annat ekonomiskt system

kommit i dess ställe. I detta läge är det sent att diskutera gradualism kontra chockterapi. Visst hade det varit bättre om man ersatt plansystemet med marknadsekonomi på ett mera genomtänkt sätt, men nu har det gamla systemet redan havererat och ekonomin kommer att fortsätta utföra tills ett nytt system införts. Frågan är vad som skall komma i stället.

Det finns flera skäl att i nuvarande läge förorda en snabb privatisering av industrin, där företagen görs om till aktiebolag, som sedan på ett eller annat sätt överförs till medborgarna. Det är också den väg som den ryska regeringen planerar att gå.

Det viktigaste skälet är att privatkapitalistisk marknadsekonomi är det enda väl fungerande alternativet till socialistisk planekonomi. Marknadssocialism – statligt ägda företag som konkurrerar på marknaden – är ett teoretiskt alternativ som inte visat sig fungera bra i praktiken. För att marknadssocialism skall fungera krävs ett styrsystem, där företagsledningens inkomster kopplas till företagets vinster och där kapital allokteras så att bra företag expanderar och dåliga företag läggs ned osv. De försök som gjorts med marknadssocialism, exempelvis i Ungern, visar att det är svårt att utforma ett sådant styrsystem. Den korrupta och ekonomiskt inkompetenta statsapparaten som finns i Ryssland är troligen oförmögen att åstadkomma

ett fungerande styrsystem för marknadsocialism.

En annan och mera fundamental svårighet med marknadsocialism är att så länge politikerna behåller den yttersta makten över företagen kommer de att ingripa i företagens liv även när de inte borde göra det. Företag som går dåligt subventioneras av politiska skäl och företag som gör "orimliga" vinster drabbas av straffskatter, indragna bonus eller prisregleringar som begränsar deras vinster. Men dessa åtgärder, som politiskt och moraliskt verkar rimliga, sätter marknadsmekanismen ur spel.

Det vi ser i Ryssland idag kan beskrivas som en perverterad form av marknadsocialism: företagen ägs fortfarande till största delen av staten, men plansystemet har brutit ihop. Företagen förutsätts sälja sina varor på marknaden, men det ovan diskuterade styrsystemet saknas. Företag som går dåligt hålls under armarna av staten. Företag ackumulerar skulder och fordringar, men ingen vet vilka konsekvenser dessa obalanser kommer att få. Kort sagt: ingen vet vad som gäller.

Löntagarägda företag är heller inte att rekommendera i stor skala. Eftersom företag som ägs kollektivt av de anställda strävar efter att maximera inkomsten per anställd, föredrar de att höja priset framför att anställa fler. Att införa löntagaräggande i stor skala vore därför katastrofalt i en situation med snabbt stigande arbetslöshet. Däremot kan det vara ett fungerande alternativ för småföretag inom handel, hantverk och service.

Ett annat skäl att så fort som möjligt överföra ägandet av företagen till

medborgarna är att privatiseringen redan är i full gång oberoende av politiska beslut. Sedan flera år har tidigare partibossar och andra företagssamma personer privatiserat statliga företag genom att helt enkelt lägga beslag på dem eller delar av deras tillgångar. Detta kan vara en effektiv form av privatisering, men den är djupt orättfärdig, den leder till en mycket ojämlig inkomstfördelning och till en folklig reaktion mot allt vad marknadsekonomi och kapitalism heter. Om i stället breda grupper medborgare görs till delägare i företagen så skapas förståelse för marknadsekonomi. En annan fara med smygprivatiseringen är att den stärker de mycket farliga kopplingarna mellan statstjänstemän och nyblivna entreprenörer, som båda härstammar ur nomenklaturen.

Den vitt utbredda korrruptionen har med rätta pekats ut som ett av Rysslands största problem. Men korrruptionen stimuleras också av planekonomins sammanbrott. Ett land utan ekonomiskt system, med oklara ägarförhållanden och stor statlig inblandning i näringslivet är en perfekt miljö för korrruption och maffiastyre. Korrruption uppkommer ju främst när statliga tjänstemän har något att sälja, som tillgång till knappa råvaror, konkurrensbegränsande regleringar etc. En skräckvision när det gäller Ryssland är en maffiastyrd ekonomi där statliga tjänstemän mot skäligen ersättning skyddar sina tidigare kolleger, som nu blivit monopolkapitalister, från konkurrens. För att begränsa korrruptionen bör statens inblandning i näringslivet minimeras och lagar och skattesystem göras så enkla och ge-

nomskinliga som möjligt – banden mellan företagen och den gamla planbyråkratin måste klippas av!

En invändning mot snabb privatisering är att institutioner och lagar är ofullständigt förberedda. Detta är naturligtvis ett stort problem, men det är ett ännu större hinder mot att uppätta någon form av fungerande marknadssocialism. Ett viktigt argument för privatkapitalism framför marknadssocialism är att den kräver mindre sofistikerat agerande från statens sida, och att de privata institutioner som behövs i hög grad uppstår av sig själva.

Jag har svårt att förstå talet om att det skulle ta generationer för ryssarna att lära sig marknadsekonomi. Det tjusiga med marknadsekonomi är ju att den producerar så pass bra resultat utan att konsumenterna, företagen eller ens nationalekonomerna riktigt förstår hur den fungerar. Marknadsekonomi har också visat sig producera håpnadsväckande resultat i länder med helt olika kulturell bakgrund. Det finns därför all anledning till optimism på några års sikt – om reformekonomerna får genomföra sitt program.

Prissättning har nämnts som ett exempel på någonting som ryssarna omöjligt skulle kunna lära sig. Men hur sätter företag i väst sina priser? Eftersom detta tillhör mitt forskningsområde har jag diskuterat prissättningsstrategi med åtskilliga företagsledare. Det mest slående är hur mycket godtycke och gissningar som förekommer i detta sammanhang. På något sätt som ingen riktigt förstår etableras en prisnivå på marknaden. Ofta baseras priset på en uppskatt-

ning av kostnaderna för att producera varan, varpå man lägger ett schablonmässigt pålägg. Om sedan försäljningen går trögt så justerar man priset nedåt. Det behöver knappast ta generationer för ryssarna att lära sig detta!

Krisen är alltså i första hand en systemkris. Den skall inte skyllas på radikala marknadsekonomiska reformer, som knappast hunnit starta. Inte heller beror produktionsnedgangen på kontraktiv politik, som i England och USA de första åren av 1980-talet. Därför är expansiv makropolitik ingen lösning. Tvärtom bör det viktigaste målet för makropolitiken vara att få inflationen under kontroll. Någorlunda förutsägbara priser är en förutsättning för att privat produktion skall kunna ta fart. Makropolitiken måste därför främst syfta till att balansera statsbudgeten och att begränsa riksbankens utlåning till företagssektorn. Detta förutsätter att ett enkelt och fungerande skattesystem införs och att staten koncentrerar sig på sådant som staten skall göra enligt liberal ideologi, som rättsväsende, utbildning, sjukvård och grundläggande socialt skyddsnät. Om däremot staten försöker hålla förlustbringande företag under armarna blir det inga pengar kvar till pensioner. Även för makropolitiken är privatiseringen central: först när företagen privatiserats kan politikerna trovärdigt säga "det är inte vårt bord" när konkurshotade företag ber om subventioner.

Vem som än har makten, och vad som än görs, så kommer den ekonomiska utvecklingen under de närmaste åren att bli dålig, och befolkningen kommer att utsättas för fortsatt lidande. Frågan är om detta li-

dande skall utmynna i att Ryssland får ett fungerande ekonomiskt system, eller om landet skall fastna i korrup-tion, maffiastyre och hyperinflation. Vi måste på alla sätt stödja den lilla grupp ekonomer och politiker som har det enda sammanhängande re-formprogrammet. De får inte utses till syndabockar för planekonomins sam-manbrott!

NILS GOTTFRIES